

ЖИВА АНТИКА У НАШОЈ ОБЛАСТИ

Појава античких елемената у нашој земљи допире у даљу прошлост, него што се обично мисли. То потврђују споменици које проучава Археологија, која, у том погледу, има угледно место међу осталим наукама. Нас интересују они елементи који су у нашу област доспели пре доласка Римљана у њу, ма да су Римљани, познато је, распростирали и грчку културу у све области до којих су допрли. То је, међутим, предмет засебне студије, којом се овде нећу бавити.

У мојим до сада објављеним радовима (Преисториска Винча I—IV; Јонска колонија Винча; Кроз културни слој Винче; Однос Винчине пластике према грчкој архајској пластици; Хтонско-аграрни култ у Винчи и т. д.) читалац ће наћи објављене многе предмете и појаве, на основу којих се доказује културна веза између Винче и Јоније с Еолидом и Доридом, с Родосом, Кипром и Египтом саитскога доба. То су подаци о културној зависности Винче од тамошњих култура, које не морам овде понављати. Довољно је скренути пажњу при том на већ доказани архаизам у тим областима, који је значајан чинилац у материјалном и културном као и у религиозном животу њихних становника. — Други моменат није мање важан. И најбољи примерци појединих значајних, у Винчу импортованих објеката нису на истом квалитетном нивоу с онима из дотичних области иако су рађени у истим или суседним радионицама и намењени били сиромашнијим потрошачима у месту или за извоз у иностранство. — Трећи моменат су путујући мајстори-уметници, који су доспевали и у нашу област. — Четврти, али исто тако одлучујући моменат је факат да се Винча налази у географском залеђу црноморских јонских колонија, преко којих је стајала у вези с Јонијом у ширем смислу и с другим поменутих областима. — Пети моменат је металургија цинабарита у Винчи из блиског рудника на Шупљој Стени. — Најзад религиозна веза између Винче и поменутих области доказана је сепулкралним и хтонским ритуалима у Винчи као и писаним изворима о њој суседним пределима.

За разумевање тих појава може се, сем осталог, корисно употребити дело Госп. Pierre Demargne-а,¹⁾ којим ћу се овде послужити не наводећи детаљно позајмљена места.

Г. Pierre Demargne оправдано истиче да се не сме везивати уметност и раса, нити се на основу једне сме закључивати о постојању друге на дотичном месту и добу. Стога он говори о критско-пелопонеској уметности и о уметности јонској, разумевајући под именом Јонија не само њену област у географском смислу, него Јонију која обухвата Дориду и Еолиду. Поред тога он увек рачуна с могућношћу постојања егејских „survivances“ и везама између архајског и микенског света, али не сматра Јонију као искључиву „директну наследницу микенске цивилизације“, која је само површно додирнула азиску обалу. Према томе он говори о критско-пелопонеској школи не искључујући јонски утицај.

Ако Јонија још задржава своју оригиналност, она је ипак изгубила привилегију да се сматра као искључива наследница културе микенског доба, као једини распрострањивач оријенталних узора и као једина област која је давала живот архаизму. Данас се све јаче истиче тежња да се правилније поделе улоге.

Сматра се да је доба преколонизације претходило добу колонизовања; оно је уосталом доба само трговинских веза, које не претпостављају оснивање колонија.

Први морепловци полазе, изгледа, нарочито с Киклада, Крита, Родоса, Кипра, а мање из Коринта и Аргоса, али од око 735 године и кроз цео VII век пре Хр., Коринт потискује остале. Акција Киклада ишчезава, а у VII в. је керамика источних Грка веома ретка на Западу.

Г. Pierre Demargne мисли да је у критској таласократији обновљен почетак доба после сеобе народа, кад су Крићани обновили своје поморске путеве час, можда, под предвођењем Феничана, час одвајајући се од њих и удружујући се са својом браћом са Родоса и Кипра. Овај први покрет јужних островаца изгледа му као историски, па га треба разликовати од доцнијег островског, коринтског и јонског покрета, који се десио у раном архаизму. Тиме се може објаснити почетак етрурске и италске уметности, а сеоба Етрураца налази своје место утолико лакше у овом великом покрету, који је пренео људе с Истока на Запад.

Лелантиски рат поделио је Грке у два ратна табора, у чему се истиче нарочито важност Родоса, који не избија у први ред пре отварања великог пута Север — Југ, Јонија — Наукратис, који на Родосу пресеца стари пут Исток — Запад.

Све у свему то је историја раног архаизма. Применити на њу метод доцнијих времена значило би осудити нас да ништа не дознамо о култури тога доба или да је рђаво познамо преношењем у IX, VIII и VII век онога што је тачно

1) Pierre Demargne, La Crète Dédalique, études sur les origines d'une renaissance, Paris, 1947.

само у VI веку и у доба јонског архаизма. У овом раном архаизму, као и у прејелинском добу, не постоје ни писани извори ни натписи, па се на њега примењује протоисториски метод. Он изискује да се нејасне индикације, залутале у текстове доцнијег доба које их више не разуме, тумаче већма археолошким сугестијама. Тако се доспева до закључака, који, остајући веома неодређени за нас, бацају ипак драгоцену светлост на далеке епохе. То је, додајем, потребна опомена онима, који решавају проблем Винче.

Између Кипра и Крита никад нису прекидане везе, што доказују керамички облици као што је „шампањска чаша“ (*la coupe à champagne*)... исти мотиви шрафираног троугла... у кругу уписаног крста... и т. д.

Старо гвоздено доба (1000—750) на Кипру одговара добу грчког геометриског и почетку оријентализирајућег стила. То је оно значајно, али још мало познато доба и тешко за проучавање. ... Напротив, утицај северне Сирије имао је, изгледа, одлучујући утицај на кипарску пластику. Доцнију улогу Јонаца у другој оријентализирајућој фази VI века имао је Кипар у доба геометриског стила и у првој фази оријентализирајућег стила, т. ј. у VII веку.

Родос се тешко одржава између Кипра и Крита; он је веома приступачан утицајима суседа. Његова уметност је разноврсна и променљива. У VII в. цвета његова цивилизација. На важном путу Југ—Север, који тада води из Наукратиса у Милет, Родос је потпуно окренут према Египту и према Јонији и развија свој чувени „камироски“ стил, који је родско јонски и битно различит од свега, што је претходило. Такав обрт не налази се ни у којој области грчког архаизма. Родос и Крит су сада у сфери Кипра. Свакако је протогеометриски стил Родоса брат критског стила са својим украсом у облику концентричних кругова и квадратних орнамената.

Тај прости геометриски стил појављује се нарочито у Камиросу, а тесно је везан с геометриским стилем на Криту. У њима се налазе вазе с потпуно фирнисованим трбухом, украшеним само концентричним круговима, цик-цак линијама и троуглима. Исти је развитак и на Криту, иста *survivance* микенских мотива... На једном овалном стамносу, украшеном концентричним круговима и цик-цак линијама („*lignes tremblées*“), декор је очевидно микенског порекла... исто тако и на плитким тањирима с чисто геометриским цик-цак линијама, спиралама и концентричним круговима који су блиски примерцима са Крита. Налазимо се већ у VIII в., па ипак се могао развити богатији стил, који не треба бркати с оним на Криту, али који почива на истим принципима. Мотив граница дрвета повијених у облику слова Т, који је тако карактеристичан за ову групу, деривира из микенске декора-

ције, а и само један брз преглед декоративних мотива које употребљава довољан је да нас убеди, да ће жиг који је утиснуло микенско доба остати толико дубок на Родосу као и на Криту. Исти је случај и с плетеницом још од геометриског стила, која је страног порекла. Укратко, веза између родског и критског стила је стална.

Овај геометриски стил утицао је не само на кикладски и протокоринтски, него и у правцу Јоније, на стил на Самосу, где је ископавање око Херејона открило постојање геометриског самоског стила, који је потпао под утицај Родоса у јачој мери, него што вели Тешнау. Концентрични кругови овде постоје дуго, а неки фрагменти су импортовани с Родоса и с Крита.

Преживевши геометриски период родски стил се оријентализује. Ту се пре свега мисли на родско-јонски стил, али зар није могуће да се овде-онде нађу трагови оријентализовања у сасвим другом духу, савременом с дедалским покушајима родске пластике, док је Линдос много већма окренут Кипру и Оријенту. Тако теракоте и статуете од камена остају у Линдосу тако примитивне као и на Кипру, али до утицаја јонских типова, дедалска схема постоји у Камиросу на теракотама као и на накиту...

Егинске ојнохое с главом грифона и вазе с Тере одају велики значај израђевина од бронзе у VII веку било у облику искуцаних било гравираних предмета. С друге стране ситни кружићи на телу животиње потичу можда из рада у металу, што је веома обично на Криту у VII в. — глава грифона са ситним кружићима који, угледајући се на рад у бронзи, представљају перје. У томе је један испитивалац видео обележје родског утицаја. Свакако су извесни мотиви позајмљени из критске металургије и са керамике.

У VI веку нема више критске уметности. И критски дедализам је умножио техничке проналаске. Али у моменту кад треба да достигне циљ и зрелост, дедализам се зауставља. Напор скулптора и радника у бронзи даће своје плодове у радионицама Сикиона, Коринта и Аргоса. Ишчежава и моделовање теракота, па и ако се још неко време продужава индустрија питоса с рељефима, свуда се мора забележити претежни утицај такмаца на Родосу и у Коринту. Треба ли веровати да се успављује религиозна активност архајског Крита, која је потпуно везана за прејелинске успомене и оријентални утицај? У великом мистичном покрету VI в. други ће се истаћи: Крићанин Епименид представља Крит, али на континенту.

Крит је у VII веку био окружен такмацима. Коринт и његова област прикупили су суштину дедалског наслеђа, а Родос, стари друг, извршио је већ веома чудноват преокрет, за који Крит није био способан. Камирос, који беше дедал-

ски, а у толико пре други родоски градови, предају се сада египћанским утицајима, јонској струји која триумфује. Накит из Камироса VII века бејаше дедалски, а вазе из Камироса сада су потпуно јонског стила. Јер при крају VII века настала је нова архајска фаза, кроз неколико генерација све постаје јонско и египћанско. Као и други, Крит је тада познао прилив ситних предмета од египћанског фајанса, а у исто време прима и робу с Родоса и из Јоније. Крит остаје пасиван, он чак и не имитује. Критски градови се повлаче од свега, губе сваки значај у западној колонизацији. Нема их ни у Наукратису. Оно што је раније био парадокс постаје сада стварност: „Крит не познаје море“ и служи само као најамник страних држава. Око 525 године Кидонија постаје улог у такмичењу између становника Самоса и Егине. Отсуство Крита у персиским ратовима само потврђује његову уздржљивост. Егина се истиче, а њени новци с грбом у облику корњаче нађени су на Криту, у Книдосу, на Кипру, дуж обала Памфилије и Киликије, т. ј. на великом саобраћајном путу с Истока на Запад. Ово првенство Егине почеше, у VI веку, оспоравати Атина и Самос. Становници Самоса су под Поликратом извршили велики напор у правцу према Арголиди, Сифносу, Криту, одакле су из Кидоније истерани око 520 г.

Свет архајског доба изменио се у VI веку. Све промене настале су премештањем економских центара и великих саобраћајних путева. Период између VI и V века одговара добу борбе између Грка и Персијанаца. Напротив, у хеленистичком добу, кад се отворио пут према Оријенту, према Азији и Египту, Атина се није тиме користила, него поред нових градова, као што су Александрија, јужна острва, Родос, више критских пристаништа ступили су у непрекидне везе с Египтом, Сиријом, Малом Азијом и Македонијом. Сада су Родос и Јонија заменили негдашњи Крит.

*

Г. Pierre Demargne је поменуо само везу између Египта (Наукратиса) и Јоније, али се није обазирао на обале Црног Мора и њихно позађе вероватно стога, што је под Јонијом подразумевао и Еолиду и њене везе с тим обалама. Многобројни су докази о вези између јонских колонија на Црном Мору и Египта, које не морамо овде помињати.

Нама су нарочито важни културни споменици из Винче, који је, посредно или непосредно, тесно везују с Јонијом, Родосом, Кипром и Египтом. Сада можемо лакше и боље утврдити када су и како су те везе постале и одржаване. Оне у исто доба условљавају и њено оснивање на почетку или у току VI века, када Јонија ступа у везу и с Малом Азијом и Асиријом, одакле преноси њихне елементе у позађе

својих црноморских колонија. У слоју Винче очевидно се не прекида њена веза с метрополама у Јонији. С тога се у целом слоју појављују и боље рађени — импортовани (?) — објекти на разним дубинама.

Међу досада објављеним предметима из Винче наћи ће се велики број њих, који доказују ту везу између ње и Јоније у ширем смислу. То је специјална тема, коју треба нарочито обрадити. Задатак ових редова је да скрену пажњу на тако концизно и јасно изложене резултате Г. Pierre Demargne-а. Будући испитиваоци моћи ће овај посао сада лакше и боље свршити, него што сам ја могао. Жалећи што Г. Р. Demargne није узео у обзир и нашу, за његово проучавање споредну, област, ја се радујем и нарочито истичем, да његово дело пружа неоспорне податке за правилно објашњење културе у Винчи и за њено тачније датовање.

Најзад још једна напомена.

Античка култура у нашој области почиње, судећи по објектима из Винче, у VI веку пре Хр. То је за сада најстарија њена појава, где она, узимајући у обзир наш фолклор, живи и данас. Да ли ће се у нашој области наћи и остаци старије, прегрчке културе на Југоистоку, биће задатак рада будућих испитивалаца. Факат је, међутим, да се такви остаци налазе у Винчи само као „survivances“ исто онако као и тамо. Свакако се не сме губити из вида мишљење А. Glotz-а, да је античка култура продрла у нашу област у доба потпуно неолитске културе, што би значило да се „неолитско“ доба у нашој области мора датovati у најмању руку до доба грчке колонизације на Црном Мору, ако не и до оснивања Винче у VI веку пре Хр. Међутим мора се имати на уму и податак Аријана, да су у Македонији и у IV веку живели номади, које је цивилизовао Филип II. — Не смемо ништа прејудуцирати, али још мање смемо произвољно тумачити очевидне доказе, које нам пружа Винча и њој сувремена или од ње познија насеља наше области.

Београд.

М. М. Васић.

RÉSUMÉ

M. M. Vasić: L'ANTIQUITÉ VIVANTE DANS NOTRE RÉGION

Les éléments de l'antiquité grecque apparaissent dans notre région plus tôt qu'on n'en pense pas habituellement.

Dans mes nombreuses publications sur Vinča on trouvera beaucoup d'éléments qui la relie à l'Ionie, à Rhodes, à Chypre et à l'Égypte de l'époque saïte. Toutes ces contrées sont caractérisées par l'archaïsme qui existe dans la culture matérielle et intellectuelle aussi bien qu'en la religion. Les objets importés à Vinča n'égalent pas toujours qualitativement aux produits de même espèce des centres cités. D'autre part il y existent les objets qui, par leur matière, par la forme, la technique et les motifs ornementaux, indiquent leur dépendance des modèles de centres cités. Les βάνωνσοι ioniens ont certainement visité Vinča, c'est qu'atteste surtout la métallurgie du cinabre de la mine voisine. Enfin la religion de Vinča, le culte chthonien-agraire confirment aussi la dépendance de l'Ionie.

À l'appui de cette conclusion je ne citerai qu'un passage de l'oeuvre de M. Pierre Demargne, La Crète dédalique, Paris, 1947, p. 349:

„... La Crète du VIIe siècle était entourée de rivaux, c'était entre elle et eux, une émulation. Ils triomphent maintenant Si Corinthe et sa région ont recueilli l'essentiel de l'héritage dédalique, poursuivant seuls l'effort commencé ensemble, Rhodes, l'ancien associé, a déjà opéré un bien curieux retournement dont la Crète serait incapable. Camiros qui fut dédalique, *a fortiori* les autres sites rhodiens, se donne maintenant aux influences égyptiennes, au courant ionien, triomphant: les bijoux camiriens du VIIe siècle avaient été dédaliques, les vases camiriens sont pleinement ionisants. Car vers la fin du VIIe siècle s'est ouverte une nouvelle phase de l'archaïsme: pour quelques générations tout devient ionisant et égyptisant. Comme les autres, la Crète connaît alors l'afflux de menus objets de faïence égyptienne, à l'Ide ou Amnisos, elle reçoit aussi les marchandises de Rhodes et de l'Ionie....*

*

Les résultats de l'étude de M. Pierre Demargne nous aident à mieux comprendre la culture de Vinča et ses matériaux. Par le Danube et les mers directement, et par les colonies ioniennes sur les bords de la Mer Noire indirectement Vinča a été liée à l'Ionie, qui de sa part était liée à l'Égypte, à l'Asie Mineure et à l'Assyrie du VIe siècle. Ces relations de culture sont le mieux illustrées par le «Griffon» de Vinča, qui est un vase hybride, composé d'un corps d'oiseau, d'une tête humaine, surmontée des „appendices frontaux en forme de bouton”. Le corps d'oiseau et la tête humaine nous rappellent aux Sirènes (Ha pies) du tombeau de Xanthos en Lycie d'une part, et par les boutons à l'Assyrie de l'autre part.

La culture antique apparaît dans notre pays le plus tôt à la fin du VIIe ou au commencement du VIe siècle, mais dans le folklore balkanique elle survie jusqu'à présent. On ne connaît pas jusqu'à ce moment les sites antérieurs à Vinča qui sont purement „néolithiques” c'est à dire sans les éléments ioniens ni égéens en général. Les futurs explorateurs auront peut-être la chance de les découvrir, mais il faut toujours se rappeler de la constatation d'Arrian, qui dit que les Macédoniens, avant le règne de Philippe II, ont été nomades. Il nous faut toutefois attendre sans aucune préjudice, même si elle était fondée sur les faits que Vinča nous a fournis.

C'est l'état actuel de nos connaissances de la culture antique dans notre pays.